

Презентація теми Конгресу NLS 2026

Патрісія Боскен-Кароз

VARITÉ*

Варіації істини в психоаналізі

«Я завжди кажу істину – не всю, бо всю її сказати неможливо. Сказати її всю неможливо матеріально – для цього бракує слів. Саме завдяки цій неможливості істина тримається на реальному».

ЖАК ЛАКАН, «Телебачення»

XXIV-ий Конгрес NLS пропонує дослідити варіації істини в психоаналізі. Лакан об'єднав у неологізмі *«varité»*¹ варіації істини, які виникають в аналізі в міру послідовних розкриттів. Він стверджує, що слід відкритися виміру істини як мінливої та додає, що те, що говорить аналізанд – не істина, а *«vari(é)té»** синтому (*sinthome*). Протягом усього свого викладання Лакан ніколи не відмовлявся від посилання на істину, чи то спочатку підходячи до неї як до *Істини (La vérité)*, чи, пізніше, як до істини множинної, змінної та брехливої. Проте, одна константа залишається: зчленування істини або ефектів істини зі структурою

* неологізм Лакана від фр. *vérité* – істина та *variation* – варіація (прим. перекладача).

¹ Lacan J., « L'insu que sait de l'une-bévue s'aile à mourre », leçon du 19 avril 1977, inédit.

* vari(é)té — неологізм Лакан'а, що поєднує *vérité* (істина) і *variété* (різновид, вар'єте).

мовності та мовлення, або навіть із самим «бульйоном мовності»² (*bouillon de langage*).*

Істина, точність і розкриття

На початку Лакан виділяє інший вимір мовлення, що відрізняється від виміру вираження та посередництва – розкриття. Воно пов'язане зі зняттям завіси з істини, яку вважають прихованою, завуальованою, і збігається з *миттю бачення*. Отже, істина постійно відкривається й вислизає, а аналіз – це низка розкриттів, особливих для кожного суб'єкта. У своєму основоположному тексті «Функція та поле мовлення і мовності в психоаналізі»³ Лакан протиставляє повне мовлення порожньому мовленню, де саме у повному мовленні реалізується істина суб'єкта. У цій перспективі істина розкриття стосується істини в мовленні. «[Ц]им ми стикаємося з реальністю того, що не є ані істинним, ані хибним»⁴. Тут реальність не пов'язана із точністю та жодним чином не відповідає об'єктивній дійсності. Істина мовлення не ґрунтується на відповідності слова речі. Сам Фройд, після тривалих досліджень, зрештою відмовився від віри в об'єктивну реальність травм, які в несвідомому не відрізняються «від вигадки, наділеної афектом»⁵. Що

² *Ibid.*

* *Bouillon* у французькій мові вживається метафорично як середовище, в якому щось вирує й народжується, наприклад *bouillon de culture* — поживне середовище для вирощування культур - (прим. перекладача).

³ Lacan J., « Fonction et champ de la parole et du langage en psychanalyse », *Écrits*, Paris, Seuil, 1966.

⁴ *Ibid.*, p. 256.

⁵ Freud S., *Lettres à Wilhelm Fliess, 1887-1904*, Paris, PUF, 1956, lettre 69 du 21 septembre 1897, p. 191.

Жак-Ален Міллер сформулює так: «В аналізі йдеться «не про те, щоб сказати, що є», а «про те, щоб зробити істину з того, що було. І є те, чого бракувало, щоб її зробити: травм, що утворюють діру[...] Потрібно спрямувати дискурс до того, що не змогло зайняти там свого місця⁶».

Але, насамперед, Лакан розмістить новизну фрейдівського відкриття у зв'язку з тим, що вривається у дискурс суб'єкта, який, власне, «нормально розвивається [...] в порядку помилки, невизнання, навіть заперечення⁷». Істина виникає з помилки, обмовки, невдалої дії, з того, що затинається і що «[розкриває] істину позаду», інший сенс. Вона виникає як спотикання, що перериває й виходить за межі ходу розповіді суб'єкта. «Істина ловить помилку за комір у промаху⁸». Це означає, що суб'єкт не знає, що він говорить, він завжди говорить більше, ніж хоче сказати, завжди більше, ніж знає, як це сказати.

Істина, витіснення та історія

Як уточнює Ж.-А. Міллер у своєму тексті «Новий союз з жуїруванням (*jouissance*)⁹», для Лакана аналіз спочатку був для суб'єкта прогресом *Істини* (*La vérité*) в однині – тобто тієї, що мала б вписуватись у безперервність історії. Термін *історія*, до якого Лакан звертається у «Функції та полі мовлення і мовності», відповідає терміну *несвідоме*.

⁶ Miller J.-A., « L'orientation lacanienne. Choses de finesse en psychanalyse », enseignement prononcé dans le cadre du département de psychanalyse de l'université Paris 8, cours du 18 mars 2009, inédit.

⁷ Lacan J., *Le Séminaire*, livre I, *Les Écrits techniques de Freud*, texte édité par J.-A. Miller, Paris, Seuil, 1997, p. 291.

⁸ *Ibid.*, p. 292.

⁹ Cf. Miller J.-A., « Une nouvelle alliance avec la jouissance », *La Cause du désir*, n° 92, avril 2016.

«Несвідоме – це та глава моєї історії, яка позначена лакуною або заповнена брехнею: це цензурована глава¹⁰». В аналізі йдеться про відновлення цієї історії. Методичні вивільнення витіснення, зняття покрову дають змогу відновити її безперервність та віднайти приховану істину. Досвід Фройда з істеричними пацієнтами дозволив йому не плутати біологічну пам'ять із пригадуванням, яке стосується реконструйованої історії суб'єкта. Воно передбачає *ресуб'єктивацію* події та її реструктуризацію в післядії. Ось чому Лакан спочатку визначив психоаналіз як привласнення суб'єктом своєї історії, оскільки вона формується мовленням, зверненням до іншого.

Щодо випадку Дори, він пізніше згадає вираз «розвиток істини», що бере участь у «діалектичних перетвореннях¹¹» і, отже, у прогресі аналізу. Тоді витіснення та істина є антонімами. «Поняття витіснення є покликаним, зажаданим, викликаним досвідом розкриття¹²». Але у своєму поверненні до Фройда, Лакан насамперед відновить гострий леміш його відкриття, яке віддаляється від достовірності фактів. У «Фройдівській речі» він уточнить, що сутнісне відкриття Фройда полягає в твердженні, що «воно говорить, до того ж там, де цього, безсумнівно, найменше очікували – там, де воно страждає¹³». «Я – істина, я говорю¹⁴». Підкреслимо тут, що це твердження стосується насамперед акту

¹⁰ Lacan J., « Fonction et champ... », *op. cit.*, p. 259.

¹¹ Lacan J., « Intervention sur le transfert », *Écrits, op. cit.*, p. 219 & 216.

¹² Miller J.-A., « La vérité fait couple avec le sens », *La Cause du désir*, n° 92, *op. cit.*, p. 87.

¹³ Lacan J., « La chose freudienne », *Écrits, op. cit.*, p. 413.

¹⁴ *Ibid.*, p. 409.

висловлювання (*énonciation*), а не висловленого (*énoncé*) Его, яке б стверджувало особисте переконання проти універсальної догми.

Істина і знання

Лакан почав із протиставлення істини знанню, відстоюючи примат істини над знанням. Посилання, зокрема, на парадокс *Менона*, послужить йому для підтвердження, що «епістема, знання, зв'язане формальною узгодженістю, не покриває всього поля людського досвіду¹⁵». Щодо *alèthès doxa*, істинної думки, Лакан зазначав, що «тут є істинне, що неможливо схопити у зв'язаному знанні¹⁶». Подібно до діалектичної практики, задіяної в цьому діалозі між Меноном і Сократом, Лакан підкреслював творчий і несподівано виникаючий вимір істини, в якому ми працюємо, який не є вже сформованим знанням.

Переворот

Лакан не дотримуватиметься цієї опозиції між істиною і знанням. Довелося дочекатися «Пропозиції про психоаналітика Школи», щоб побачити зчленування між цими двома поняттями, яке він формалізував у матемі аналітичного дискурсу. Істина та знання не розподіляються на два класи. «[Т]е, що в момент зародження видається за істину, прописуючись та оселяючись, стає знанням¹⁷». Пропозиція про пас (*passé*) вписується в цю перспективу знання про несвідому істину. Істина

¹⁵ Lacan J., *Le Séminaire*, livre II, *Le moi dans la théorie de Freud et dans la technique de la psychanalyse*, texte établi par J.-A. Miller, Paris, Seuil, 1978, p. 26.

¹⁶ *Ibid.*

¹⁷ Miller J.-A., « Le paradoxe d'un savoir sur la vérité », *La Cause freudienne*, n° 76, décembre 2010, p. 124.

спочатку постає як не-знання, вона проявляється через вільну асоціацію і зрештою набуває форми знання. «[В]оно артикулюється в ланцюзі настільки строгих літер, що за умови, як стверджує Лакан, не пропустити жодної, не-знане впорядковується як рамка знання¹⁸». Лакан також визначає в термінах знання мутацію, що відбувається в кінці аналізу від буття бажання до буття знання. Як ми бачимо, більше не йдеться про істину, яка говорить: «Я говорю», – а про «істину на ланцюгу, спорожнілу від значення і, отже, від пристрасті¹⁹». Аналітичний диспозитив тоді полягає в збиранні означників, які мають цінність істини – тих, що мали значення для суб'єкта. Він передбачає акт аналітика, щоб їх виокремити.

Проте Лакан врешті-решт зменшить роль знання стосовно питання підходу до реального. У своєму семінарі «Encore» він вживатиме термін «вигадливі розумування (élucubration) знання про *lalangue**». Структура мовності тоді зводиться до фікції, тоді як несвідоме сприймається як «ноу-хау щодо *lalangue*²⁰». Але що ж тоді стає з істиною? А як щодо розкриття?

Брехлива істина та вигадка

Ефекти розкриття позначають важливі рубежі на аналітичному шляху

¹⁸ Lacan J., « Proposition du 9 octobre 1967 sur le psychanalyste de l'École », *Autres écrits*, Paris, Seuil, 2001, p. 249.

¹⁹ Miller J.-A., « Le paradoxe d'un savoir sur la vérité », *op. cit.*, p. 129.

* *lalangue* – неологізм Лакана, що означає первинну, досимволічну мову, яка формує несвідоме (прим. перекладача).

²⁰ Lacan J., *Le Séminaire*, livre XX, *Encore*, texte établi par J.-A. Miller, Paris, Seuil, 1975, p. 127.

до певного моменту. Вони вказують на те, що істина виникає в мовленні – саме тому Лакан стверджував, що істина має структуру вигадки (*fiction*). З самого початку він уточнив, що термін «вигадка» не означає нічого ілюзорного чи оманливого. Про це свідчить вигаданий характер міфів та дитячих сексуальних теорій. Наративна структура їхньої розповіді справді дозволяє порушувати такі теми, як смерть, існування та неіснування – тобто те, що належить до сфери невимовного. Водночас, вона становить ключовий вимір аналітичного досвіду. Однак аналіз може бути доведений до того регістру, де істина більше не діє – до жуїрування як кінцевої точки наративу, що містить численні розкриття. Неможливо сказати істину про жуїрування, ані сказати всю істину. З цього приводу можна зауважити, що Лакан ніколи не припиняв виступати проти ідеї прозорості слів щодо Речі, а також не сприймав істину як «всю». Можна лише кружляти навколо неї або напів-казати її (*mi-dire*). Отже, мовлення, встановлене аналітичним дискурсом, належить до вигадки, до брехливої істини. Мовність є удаваністю (*semblant*), і щодо реального вона може лише брехати. Фройд вже відзначив функцію *proton pseudos* у випадку Емми. Отже, брехати не означає протиставляти правду брехні.

Під час свого першого семінару Лакан вже підкреслював, що мовлення розгортається у вимірі оманливої істини. Істина є брехнею, тому що вона залежить від наративу, від побудови, від сенсу, який ми надаємо подіям. Посилання на текст «Передмова до англійського видання Семінару XI», де Лакан вживає термін «брехлива істина», можна розглядати як контрапункт до «Функції та поля...», як нас вже заохочував Ж.-А. Міллер. Лакан згадує там інший регістр, де істина може лише

брехати – це реєстр жуїрування та його сатисфакції. Брехлива істина тоді стає вигадливим розумуванням знання про реальне, проте це не заважає виникати ефектам істини, до яких аналітик має бути уважним. «[П]сихоаналіз – це те, що робить істинне, але як слід розуміти «робити істинне»? Це спалах-удар сенсу, *білий сенс (sens blanc)*²¹», – каже Лакан.

Істина, розривність і варіації

Для Лакана істина нерозривно пов'язана з наративом, що відновлює безперервність історії суб'єкта, надаючи сенсу тому, що не могло бути сказаним або було сказано погано. Наратив «[бере] на себе те, що залишилося дірою в реальності суб'єкта [щоб] надати сенсу його травмам, його незабутнім образам, його монументальним сценам²²». Йдеться про відновлення безперервності між прогалинами, розповідаючи історію для іншого. Але ідеал історії, відновленої в її безперервності, Лакан зрештою замінить концепцією розривної історії, що складається з розрізнених шматків, уламків, виникнень, розкриттів. Наративна розривність ставить під сумнів ідею єдиної та однозначної істини. «Сама артикуляція аналітичного дискурсу спонукає аналізанта конструювати, ткати канву брехливої істини, канву мінливої, змінної істини, істини, яка безперервно перевертається в брехню, яка є лише тимчасовою, і ткати цю канву з минулих та щоденних випадковостей²³».

Таким чином, в аналізі слідує одне за одним розкриття, які іноді

²¹ Lacan J., « L'insu que sait... », *op. cit.*, leçon du 10 mai 77.

²² Miller J.-A., « La vérité fait couple avec le sens », *op. cit.*, p. 88.

²³ Miller J.-A., « L'orientation lacanienne. Choses de finesse en psychanalyse », *op. cit.*, cours du 11 février 2009.

ставлять під сумнів попередні. Більше того, своїми скандуваннями та пунктуаціями акт аналітика бере участь у варіації істини. Саме так несвідоме набуває сенсу, і цей сенс безперервно заново по-різному інтерпретується. Істина варіюється, стає множинною, тоді як *іст(e)орія* (*l'hystoire*)* тепер сприймається як така, що будується для іншого у вимірі перенесення. Не існує ідеальної безперервності, але є трансферентна та одинична історія.

Безсумнівно, *varité*, варіації істини, залишаються постійним предметом занепокоєння психоаналізу. В епоху пост-істини він йде проти загальноприйнятого дискурсу, де посилення на істину зникло, що супроводжується знеціненням і навіть деградацією мовлення. Завданням нашого конгресу буде відстоювати етичний вимір ставлення суб'єктів до істини, до мовлення, що є самою умовою їхньої *аналізабельності*. «Випробування істиною — це аналіз, де ми намагаємося сказати істинне, а аналітик-супутник знаходиться поруч, щоб надихнути вас певною пристрастю говорити істинне²⁴».

Переклад з французької: Олена Самойлова

Переклад виконано за консультацією з Патрісією Боскен-Кароз.

Вичитка перекладу: Тетяна Цвілодуб

Traduction du français : Olena Samoilova

La traduction a été réalisée en consultation avec Patricia Bosquin-Caroz. La relecture de la traduction a été effectuée par Tetiana Tsvilodub

* *l'hystoire* — неологізм Лакана, що поєднує в собі слова «історія» (*histoire*) та «істерія» (*hysterie*).

²⁴ Miller J.-A., « La passe bis », *La Cause freudienne*, n° 66, juin 2007, p. 211.

